

NWO VICI: Citizenship Discourses in the Early Middle Ages

Themaweek

De stad binnenstebuiten

Burgerschap vroeger en nu

Datum: 8 – 12 april

Voor leerlingen van het Corderius
College mavo/havo/vwo 4

Locatie: Binnenstad Utrecht
Universiteit Utrecht

Universiteit Utrecht

Corderius College
Meerwegen scholengroep

Programma

Maandag (8 april)	Vergezichten	<i>Verzamelen: Drift 21, 0.03, Utrecht, 09:15</i>
09:30-11:15	Kennismaking & Introductie	
11:30-13:00	Domtoren beklimmen met een rondleiding van studentengids. Opdracht: documenteer de stad vanaf de top.	
13:15-14:15	Lunch	
14:15-15:30	Opdracht: traceer de planologische en fysieke ontwikkeling van de stad aan de hand van historische kaarten van Utrecht	
15:30-16:45	Achter Utrechtse gevels	
17:00-19:30	Uit eten in historische werfkelder	
Thuis:	Lezen ter voorbereiding: Utrechtse ode (pagina 3)	
Dinsdag (9 april)	De stad in	<i>Verzamelen: Drift 21, 0.03, Utrecht, 08:45</i>
09:00-09:30	Instructie foto-opdracht	
09:30-12:00	Stadswandeling: Documenteer de functies van de stad	
12:15-13:00	Lunch	
13:00-14:00	College Megan Welton: de kunst van de stadsode	
14:15-16:15	In teamverband werken aan eigen stadsode of hekeldicht	
Thuis:	Lezen ter voorbereiding: Amersfoort (pagina 5)	
Woensdag (10 april)	Amersfoort	<i>Verzamelen: Westsingel 50, Amersfoort, 09:45</i>
10:00-12:30	Museumbezoek Flehite; expositie Stadsbeelden Museumproject Flehite met kunstenaar Carlijne Kingma Zelf vorm geven aan ideale stad/dystopische stad	
Thuis:	Lezen ter voorbereiding: Fragmenten (pagina 7)	
Donderdag (11 april)	Burgerschap & St Maarten	<i>Verzamelen: Drift 21, 0.03, Utrecht, 08:45</i>
09:00-10:30	Burgerschap toen en nu	
10:45-12:15	In teamverband werken aan eigen stadsode of hekeldicht	
12:15-13:15	Lunch	
13:30-16:30	Excursie Catharijneconvent	
Thuis:	Lezen ter voorbereiding: DomUnder (pagina 17)	
Vrijdag (12 april)	Odes aan de stad	<i>Verzamelen: Domplein 4, Utrecht, 09:15</i>
09:30-10:20	Gastcollege Herre Wynia over het Domplein	
10:30-11:45	DomUnder	
12:00-13:00	Lunch	
13:00-15:30	In teamverband werken aan eigen stadsode (of hekeldicht)	
16:30-18:30	Feestelijke presentaties stadsodes met drankjes en hapje	

Adressen en nummers

Belangrijke adressen

Universiteitsbibliotheek

Leslokaal

(ingang bij Universiteitsbibliotheek)

Academiegebouw

Bushalte nabij de Drift

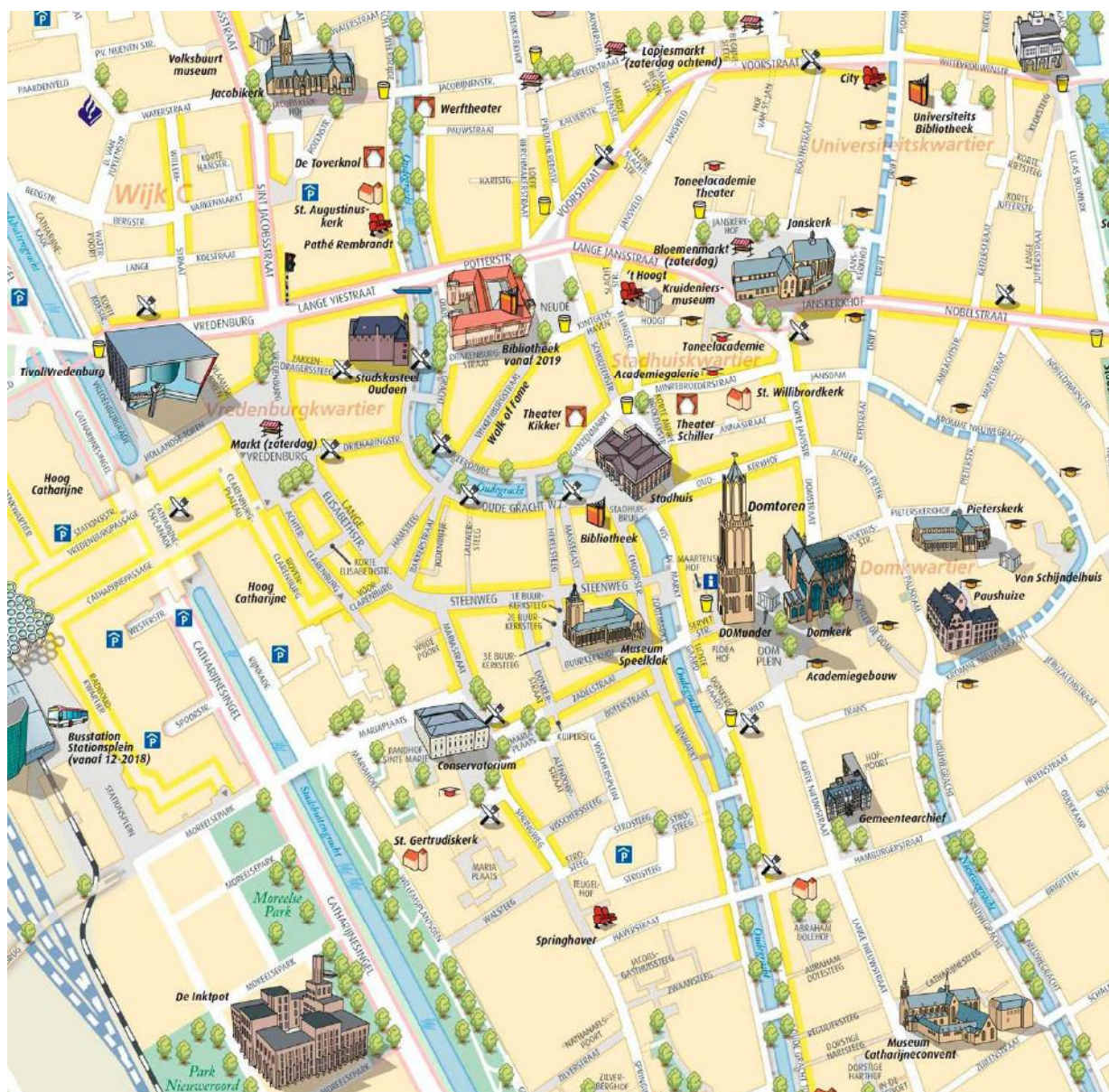
Belangrijke telefoonnummers

Drift 27 Dr. Robert Flierman

Drift 21, 0.03 Alex Heeringa

Domplein 29 Lucas Helder

Janskerkhof Drs. Josha Sietsma

Utrechtse ode

TER VOORBEREIDING OP HET COLLEGE VAN DINSDAG

INCLYTAE ET ANTIQUAE URBI TRAJECTINAE
Nova Academia nuperrime
donatae gratulatur ANNA MARIA à SCHURMAN

Tu quae lege potens agris dominaris et altis
Moenibus, et moles tollis ad astra tuas.
Cui prior est cura ingeniis clarescere, et armis
Palladis ignavam pellere Barbariem.
5 Nil te cornigeri moveant dispendia Rheni.
Quodque ingrata Lares liquerit unda tuos.
Nil moveant suspensa avidae commercia turbae,
Quaeque dabat volucres sors vaga divitias.
En subeunt refugo potiores fumine lymphae,
10 Ut tua perpetuis fontibus arva rigent.
Omnia laeta vides nitido splendescere vultu,
Et iam deliciis sistere vota suis:
Quippe novos facilis reserat tibi Pegasus amnes
Blandaque Castalias Musa ministrat aquas.
15 Hinc bibet indigena, et sitientes Nectara
Belgae
Hinc bibet et geminus qua patet usque Polus.
Hinc quoque Mystarum facunda per ora Minervae
TRAJICIES placidas (munera mentis) opes.
Ast quae (forte rogas) agitant tua pectora curae?
20 Non haec Virgineis pervia Sacra choris.
Omnibus hic seritur, metiturque, ut amica quieti
Alma Themis discors arceat Orbe Chaos,
Utque pio irradiet divina Scientia cultu,
Et caleat summo qualibet Ara Deo.
25 Hic scopus, hic sisto; satis inter publica
Mundi
Gaudia laetitiae signa dedisse suae.
Salve o spes Populi, Generis melioris origo,
Cui sol Iustitiae Lumina prima dedit:
Salve iterum attonitis Lux orta novissima seclis
30 Ne Sol Iustitiae vergat ima tibi.

Van Beek, Pieta. Klein werk: de Opuscula hebraea graeca latina et gallica, prosaica et metrica van Anna Maria van Schurman (1607-1678). Diss. University of Stellenbosch, 1997.

Anna Maria van Schurman feliciteert de eerbiedwaardige en beroemde stad Utrecht met de zojuist opgerichte universiteit.

U die stad en ommeland machtig en volgens wet regeert en die uw hoge torens tot de sterren toe uitstrekt, uw hoogste doel is het om het intellect licht te brengen en om met de wapens van Pallas de trage barbarij te verdrijven. Laat de schade door de gehoornde rivier de Rijn u toegebracht u niet ontstellen en ook niet dat onwelkome golven uw woningen hebben overspoeld.

Laat de onbestendige handel van gretige massa's mensen u niet van uw stuk brengen noch het wispelturig lot dat vleugels aan uw rijkdom gaf. Kijk, de watermassa's gaan onder in de terugtrekkende rivier, zodat uw velden door eeuwige bronnen bevochtigd worden. Blij en met een stralend gezicht ziet u alles beginnen te schitteren en ziet u dat nu gebeden met al hun beloftes verhoord worden.

Vast en zeker boort de meegaande Pegasus nieuwe bronnen voor u aan en zorgt de lieflijke Muze voor Castalische wateren. Hieruit zullen de Nederlandse inwoners die naar inheemse nectar dorsten, drinken. Hieruit zullen ook allen die tussen de twee Polen wonen, drinken. Hieruit zal ook u, Utrecht, de vreedzame rijkdom van Minerva - de produkten van de geest - putten door de welsprekende monden der ingewijden.

Maar, vraag je misschien, wat zit er dwars? Wel, deze heiligdommen zijn ontoegankelijk voor vrouwen! Voor iedereen wordt hier gezaaid en gemaaid, opdat de voedende en vriendelijke Themis de tweedrachtige Chaos buiten de vreedzame wereld mag sluiten, opdat de goddelijke wetenschap door getrouwe beoefening mag stralen en een altaar voor de hoogste God overal mag branden.

Dit is het doel, hier eindig ik; het is genoeg geweest om mijn eigen vreugde geuit te hebben temidden van de algemene feestvreugde van de wereld. Gegroet, o hoop van het volk, begin van een beter geslacht op wie de Zon der Gerechtigheid het eerste scheen. Nogmaals gegroet, o Licht dat zo nieuw is opgegaan over de verbaasde eeuw. Mag de Zon der Gerechtigheid voor u nooit ondergaan!

Amersfoort

TER VOORBEREIDING OP HET MUSEUMBEZOEK VAN WOENSDAG

Scan bovenstaande QR-code of ga naar: <https://museumfleHITE.nl/tentoonstellingen/138209663/stadsbeelden>

Lees op deze pagina de introductie bij elke kunstenaar die bijdraagt aan de expositie. Bekijk ook de voorbeelden van enkele kunstwerken bovenaan de pagina.

Beantwoord hierbij de volgende vragen:

- Wat verwacht je in deze expositie te zien en te leren over de stad?
- Welke thema's/onderwerpen van de kunstwerken worden zoal genoemd bij de bespreking van de kunstenaars en hun werk? Noem er minimaal drie, en geef aan welk onderwerp je het meest aanspreekt.

Fragmenten

TER VOORBEREIDING OP DE OPDRACHT VAN DONDERDAG

Hieronder volgen zes korte verhalen uit de oudheid en vroege middeleeuwen. Ze gaan allemaal over burgerschap en het leven in de stad, maar steeds vanuit een andere invalshoek. De fragmenten komen uit uiteenlopende gebieden: Italië, Frankrijk, Noord-Afrika, Griekenland en Engeland. Dit waren ooit allemaal provincies van het Romeinse Rijk. De fragmenten vertegenwoordigen ook verschillende tijdvakken: fragment I (2e eeuw) beschrijft een heidense Romeinse wereld; fragmenten II-V (4e -5e eeuw) zijn geschreven toen het Christendom zich al over het Romeinse rijk verspreid had, hoewel dit niet in ieder fragment even duidelijk naar voren komt; fragment VI (6e eeuw) komt uit de periode na de val van het West-Romeinse rijk. Alle zes verhalen zijn oorspronkelijk opgesteld in het Latijn: een van de twee hoofdtalen van het Romeinse Rijk en een taal die ook in de middeleeuwen uiterst belangrijk bleef. De fragmenten zijn speciaal voor deze themaweek vertaald door studenten Latijn van de Universiteit Utrecht.

Zo nu en dan wordt er onderaan de pagina extra toelichting gegeven op een passage. Dit wordt aangeduid met een voetnoot (zie bijv.¹).

Lees deze fragmenten zodanig dat je tijdens het college van donderdag er een aantal vragen over kan beantwoorden.

Inhoudsopgave

- I. Winkelen in een Romeinse Stad. *Apuleius*, *Metamorfosen* 1.24-25. (vert. Jelle Smeets)
- II. Het Romeinse leger. *Vegetius*, *De re militari* 1.1-2 (vert. Daan van Eck)
- III. Lachen met Julia. *Macrobius*, *Saturnalia*, 2.5. (vert. Bruno Schalekamp)
- IV. Alypius in het circus. *Augustinus*, *Confessiones* 6.7-8 (vert. Sebastiaan Boessen)
- V. St Maarten: heilige of geweldpleger? *Sulpicius Severus*, *Vita Martini* c. 14 (vert. Loes van Dijck)
- VI. De wandaden van de Britse koningen. *Gildas*, *De excidio Britanniae*, cc. 27-28 (vert. Iris Verbiesen)

1 Dit is een voetnoot.

I. Winkelen in een Romeinse stad. *Apuleius, Metamorfosen, 1.24-25 (vert. Jelle Smeets)*

Apuleius was een van oorsprong Noord-Afrikaanse schrijver en filosoof uit de tweede eeuw na Christus. Zijn beroemdste werk is de excentrieke roman getiteld de Metamorfosen. Hierin beschrijft Apuleius de avonturen van een zekere Lucius, die meer wil leren over magie en zo de meest vreemde avonturen meemaakt (hij verandert onder andere in een ezel). De roman heeft een speciale positie binnen de Romeinse literatuur omdat het de enige Latijnse roman is die in zijn geheel is overgeleverd. De schrijfstijl is humoristisch en soms bombastisch of eigenaardig; eigenschappen die goed passen bij het magische karakter van de roman. In het onderstaande fragment is de hoofdpersoon Lucius aangekomen in de Griekse stad Hypathia, waar hij verblijft in het huis van Milo, een ver familielid dat hem een kamertje heeft aangeboden. Lucius is van plan het badhuis te bezoeken, maar hij besluit ook nog langs de markt te gaan om inkopen te doen voor het avondeten. Daar maakt hij echter iets opmerkelijks mee...

Nadat dit allemaal voor elkaar was en mijn spullen waren opgeborgen in de slaapkamer ging ik alleen richting het badhuis. Om toch iets voor te bereiden voor ons etentje ging ik eerst naar de delicatessenmarkt. Daar zag ik de prachtige uitgestalde visvangst en vroeg naar de prijs, die honderd munten bleek te zijn. Nadat ik dit bedrag geweigerd had heb ik uiteindelijk slechts twintig denariën betaald. Net toen ik hiervandaan kwam ontmoette ik Pythias, een oud-studiegenoot van me uit het Attische Athene.¹ Hij had me na al die tijd herkend en stormde nu opgewekt op me af. Toen hij me vervolgens had omhelsd en vrolijk gekust had zei hij:

“Lucius! Bij Pollux, hoe lang hebben wij elkaar niet gezien, zeg! Bij Hercules, vanaf dat we bij meester Clytius zijn weggegaan, volgens mij. Maar wat is de reden voor dit bezoek?”

“Dat weet je morgen”, zei ik. “Maar wat is dit? Gefeliciteerd! Ik zie lijfwachten, roeden² en een volledige uitrusting die hoort bij een magistraat.” “Wij zorgen voor de voedselprijzen”³, legde hij uit.

1 De auteur Apuleius heeft hier zelf ook gestudeerd.

2 Een roede of takkenbundel, een vast attribuut van Romeinse lictoren (een soort politieagenten of ordehandhavers in de stad). De roeden geven aan dat ze geweld mogen gebruiken.

3 Pythias praat vaak over zichzelf in het meervoud. Dit komt waarschijnlijk door zijn hoge status.

“En we zijn tevens aediel⁴; als je nog iets te eten wil kopen helpen we je maar al te graag.”

Dit sloeg ik af, omdat wij inmiddels al van genoeg vissen voor het eten waren voorzien. Maar Pythias had mijn mandje al gezien en schudde de vissen naar boven om ze beter te bekijken.

“En voor hoeveel heb je deze stukken afval eigenlijk gekocht?”

“Bijna niks”, zei ik. “We hebben de visboer zover gekregen dat ik ze voor twintig denariën mocht hebben.”

Zodra hij dat hoorde greep hij mij meteen bij mijn arm en nam me weer mee terug naar de delicatessenmarkt. “En bij wie van deze mensen heb je deze rommel gekocht?”

Ik wees naar de kleine oude man. Hij zat in een hoekje. Meteen brulde Pythias in de ongelooflijk barse stem van een gezaghebbende aediel tegen hem: “Welnu, dus jullie houden geen rekening met onze vrienden, of überhaupt met de klanten hier, omdat jullie waardeloze vissen zulke hoge prijzen geven? Deze bloem van de regio Thessalië⁵ verlagen jullie haast tot een eenzame rots door zo’n hoge prijs! Maar niet zonder straf! Ik zal ervoor zorgen dat je nu weet hoe oplichters onder mijn leiderschap zullen worden aangepakt!”

En hij smeedde de mand midden op het forum en droeg zijn dienaar op om op alle vissen te springen en ze met zijn schoenen te verpletteren. Tevreden met deze strenge aanpak richtte mijn vriend Pythias zich tot mij en raadde me aan om weer te gaan. “Dat oude mannetje een groot lesje leren geeft mij wel voldoening, beste Lucius”, zei hij.

Ik was geschrokken en ook volledig verbluft door wat er allemaal gebeurd was en vervolgde mijn weg in de richting van het badhuis, door de goede raad van mijn wijze studiegenoot tegelijkertijd beroofd van zowel geld als voedsel. En na het wassen keerde ik terug naar Milo’s gastenverblijf waar ik mezelf meteen terugtrok in mijn slaapkamer.

4 Aediles plebis waren (lage) burgerambtenaren die o.a. als toezichhouders op de markten konden fungeren.

5 Pythias bedoelt de Griekse stad Hypata waar dit zich afspeelt.

II. Het Romeinse leger. *Vegetius, De re militari* 1.1-2 (vert. Daan van Eck)

*Het is rond het jaar 400 na Christus, de hoogtijdagen van het Romeinse rijk zijn voorbij en daarmee ook die van zijn prestigieuze leger. Onze auteur Vegetius was zich hier eveneens van bewust en vond dat hervormingen in het Romeinse leger hard nodig waren. Zo hard, dat hij een brief schreef naar het keizerlijke hof waarin hij enkele voorstellen tot hervorming deed. Dit sloeg aan bij de keizer en hij werd gevraagd om meer te schrijven. Zo ontstond wat wij nu kennen als de *De Re Militari* (Over het militaire beroep). In dit werk stelt hij vele vernieuwingen voor: Effectieve rekrutering en training van soldaten, een betere organisatie van het leger, maar ook enkele strategische adviezen zoals hoe een legerkamp opgebouwd moet worden of hoe men de linies in een gevecht moet opstellen. Waar haalt Vegetius al deze wijsheid vandaan? Hij was zelf namelijk nooit soldaat en had waarschijnlijk geen enkele praktische militaire ervaring. Vegetius geeft zelf toe dat zijn eigen bijdrage beperkt is tot enkele globale ideeën “verspreid over verschillende auteurs en boeken” die hij samengevat heeft op een ordelijke manier. De volgende tekst snijdt het eerste onderwerp van *De Re Militari* aan: effectieve rekrutering van soldaten. Vegetius heeft net kort verteld waarom de oude Romeinen zo’n goed leger hadden, en is nu klaar om zijn eigen hervormingsideeën te presenteren, te beginnen met de vraag waar je het beste rekruten vandaan kunt halen.*

De opzet van dit boek verplicht mij in het eerste deel te behandelen uit welke provincies of landen rekruten kunnen worden opgeroepen. Iedereen weet dat overal zowel laffe als dappere mannen worden geboren. Toch is het ene volk sterker dan het andere als het op oorlog aankomt en het klimaat heeft veel invloed op niet alleen fysieke maar ook mentale kracht; laten we op dit gebied niet vergeten wat door de meest geleerde mannen wordt aangenomen. Zij zeggen namelijk dat alle volken die dichtbij de zon leven weliswaar meer weten, maar wegens uitdroging door de verzengende hitte minder bloed hebben en dat ze daarom niet de vastberadenheid en het zelfvertrouwen hebben om in een strijdlinie te vechten, omdat iemand die weet dat hij weinig bloed heeft bang is om te worden verwond. Aan de andere kant heb je de noordelijke volken, ver weg van de brandende zon. Zij zijn wat meer onbezonnen, maar door hun overvloed aan bloed zijn ze beter bestemd voor oorlog. Rekruten moeten daarom gekozen worden uit de meer gematigde klimaten;

hun overvloed aan bloed levert een minachting van wonden en de dood op en het kan hen ook niet ontbreken aan verstand, wat van pas komt bij fatsoen in het kamp en des te meer bij krijgsvergaderingen.

Vervolgens moeten we onderzoeken of een rekrut uit de stad of van het platteland bruikbaar is. Op dit gebied denk ik dat niemand ooit in twijfel heeft getrokken dat het plattelandsvolk geschikter is voor oorlog, omdat ze opgevoed zijn met het werk in de buitenlucht, waardoor ze de zon kunnen verdragen en niet de schaduw opzoeken. Bovendien weten ze niet van badhuizen en luxe, zijn simpel van geest en tevreden met weinig. Verder hebben ze ledematen die gehard zijn om elk soort werk te verdragen; voor hen is ijzere materieel dragen, een greppel graven of een bepakking sjouwen een gewoonte van het platteland. Toch is het soms nodig dat ook stedelingen opgeroepen worden voor het leger. Zij moeten, wanneer ze hun naam opgegeven hebben voor het leger, eerst aanleren om te werken, te trainen, een lading te tillen en de woestijn te verdragen, ze moeten karige en landelijke voeding eten, van tijd tot tijd in de open lucht en dan weer in tenten slapen. Dan pas moeten ze worden onderricht in het gebruik van wapens, en als een langere expeditie in het vooruitzicht is, moeten ze des te meer op het platteland en ver van de verleidingen van de stad worden gehouden, opdat ze hierdoor zowel fysiek als mentaal sterker worden. Het kan ook niet worden ontkend dat na de stichting van de Stad de Romeinen vanuit hun stad altijd oorlog tweeweg hebben gebracht; maar toen werden ze nog niet door enige luxe verzwakt: jongemannen wisten het zweet, verzameld door hardlopen en sporttraining, tijdens het zwemmen in de Tiber¹ af. Een man was zowel strijder als boer, en hoefde alleen maar zijn type uitrusting te veranderen; dit blijkt ook uit het beroemde verhaal van Quinctius Cincinnatus, aan wie het ambt van dictator aangeboden is terwijl hij aan het ploegen was. Het lijkt er dus op dat de kracht van het leger vooral van het platteland moet worden aangevuld; op de een of andere manier is iemand die minder van luxe heeft geproefd in zijn leven minder bang voor de dood.

---

1 De rivier die door Rome stroomt

III. Lachen met Julia. *Macrobius, Saturnalia, 2.5.* (vert. Bruno Schalekamp)

Macrobius' Saturnalia is een collectie van zeven boeken, waarschijnlijk gepubliceerd rond 431 na Christus. Het gehele verhaal bestaat uit een gezellig tafelgesprek dat wordt gevoerd door de elite van de Romeinse samenleving. Dit gesprek wordt gevoerd tijdens het bekende festival de Saturnalia, dat eind December gehouden werd ter ere van de Romeinse god Saturnus. Het is onwaarschijnlijk dat deze gesprekken daadwerkelijk hebben plaatsgevonden; waarschijnlijk zijn ze simpelweg door Macrobius bedacht en opgeschreven. In het onderstaande fragment is de grappenmaker Avienus aan het woord. Nadat hij grappen en kritische opmerkingen over keizer Augustus (63 v. Chr. – 14 n. Chr.) gemaakt heeft, springt hij over naar Augustus' dochter Julia (39 v. Chr. – 14 n. Chr.). Zij werd in haar eigen tijd verdacht van overspel en stond bekend om haar schandelijk seksuele imago, waardoor zij regelmatig een politiek schandaal teweegbracht. De reactie van keizer Augustus op één van haar grootste schandalen was niet gering: in het jaar 2 v. Chr. werd ze door hem verbannen naar de Pontijnse eilanden (ten westen van Italië). De tafelgenoten in het verhaal zijn zich zeer bewust van Julia's reputatie. Als echte 'insiders', snappen ze iedere verwijzing en grap. De vraag is: snappen wij ze nog?

[Avienus vertelt] Willen jullie dat ik ook enige woorden over zijn dochter Julia vertel?

Haar vader had haar herhaaldelijk gewaarschuwd, op een toon die vermengd was tussen verwennerij en striktheid, dat zij haar overdreven kledij en opvallende gezelschap moest matigen. Maar wanneer hij dan zijn kleinkinderen en hun gelijkenis met Agrippa (Julia's man) aanschouwde, schaamde hij zich dat hij twijfelde aan de kuisheid van zijn dochter. Dus misleidde Augustus zichzelf met de gedachte dat de opgewektheid in zijn dochter de suggestie van schaamteloosheid wekte, maar dat zij zich niet daadwerkelijk aan iets schuldig maakte: en hij durfde te geloven dat zijn voorouder Claudia¹ net zo was geweest. Derhalve vertelde hij onder zijn vrienden dat hij twee wellustige dochters had: de staat en Julia, die hij maar uit noodzaak zou moeten verdragen.

1 Claudia Quinta had de moedergodin Cybele tot beschermgodin van Rome gemaakt en speelde daarom een zeer belangrijke rol in de goddelijke bescherming van de stad. Toch werd ze naast haar goede daden beschuldigd van onkuisheid. Om deze laatste reden werd zij in dit verhaaltje genoemd.

Julia kwam eens in gewaagde kleding naar hem toe en schaadde zo de ogen van haar vader, die er echter niets van zei. De volgende dag veranderde ze haar kledingstijl en gaf haar vader een knuffel in een poging om serieus te lijken. En de keizer, die de dag ervoor zijn verdriet had ingehouden, kon nu zijn vreugde niet inhouden en zei: 'Hoe prijzenswaardig is zo'n kledingstijl voor de dochter van Augustus?' Julia gaf haar eigen verdediging echter niet op en antwoordde met deze woorden: 'Ja, vandaag ben ik zo aangekleed voor de ogen van mijn vader, gisteren voor mijn man.'

Ook het volgende geval over haar werd bekend. Bij de gladiatorengevechten trokken Livia² en Julia door het onderlinge verschil van hun gezelschappen de aandacht van het volk, want Livia was omringd door gewichtige mannen, terwijl Julia werd omringd door een groep van buitensporige jongeren. Haar vader waarschuwde haar met een briefje, dat ze toch eens moest zien hoe groot het verschil was tussen de twee keizerlijke dames. Keurig schreef zij terug: 'Deze jongens zullen ook oud met mij worden.'

Julia begon vroeg grijze haren te krijgen en had de gewoonte om die in het geheim uit te laten plukken. Op een dag overviel de plotselinge komst van haar vader haar kappers. Augustus verborg dat hij de grijze haren op hun kleding had gevonden: nadat hij met andere gespreksonderwerpen tijd had gerekt, bracht hij het gesprek op ouderdom en ondervroeg zijn dochter, of zij over een paar jaren liever grijs of kaal zou willen zijn. En toen zij antwoordde: 'Ik ben liever grijs, vader', confronteerde hij haar met haar leugen: 'Waarom maken die kappers jou dan zo snel kaal?'

Een serieuze vriend had Julia proberen over te halen dat ze beter zou handelen als ze zich zou opstellen naar het voorbeeld van haar vaders soberheid. Daarop zei ze: 'Hij vergeet dat hij Caesar is: maar ik herinner me dat ik de dochter van de Caesar ben.'

Mensen die wisten van haar schanddaden stonden verstoemd hoe het toch mogelijk was dat de zonen die zij gebaar had leken op Agrippa (haar man), terwijl zij velen toegang tot haar lichaam had gegeven. Daarop zei Julia: 'Ik neem nooit een passagier mee, tenzij het schip vol is.'

2 Livia was de tweede vrouw van Augustus en hiermee Julia's stiefmoeder. Zij was dan ook een stuk ouder dan Julia, waardoor deze grap gemaakt kon worden.

IV. Alypius in het circus. *Augustinus, Confessiones* 6.7-8 (vert. Sebastiaan Boessen)

In de vierde eeuw n. Chr. bekeerden steeds meer Romeinen zich tot het Christendom. Dit blijkt ook uit de Confessiones, geschreven door Augustinus van Hippo tussen 397 en 400 n. Chr.. Het is een autobiografisch werk en Augustinus vertelt erin over zijn zondige jeugd in Thagaste (in het huidige Algerije) en hoe hij uiteindelijk bekeerd is tot het Christendom. Het werk wordt dan ook vaak beschouwd als een soort handleiding voor bekering, niet alleen bedoeld voor Christenen, maar ook voor ongelovigen. Het onderstaande fragment gaat over Alypius, een vriend en leerling van Augustinus. Hij was al eerder verslaafd geweest aan wagenrennen, maar door Augustinus had hij zich ervan los kunnen rukken. Alypius dacht echter dat hij zijn nieuwe inzicht aan zichzelf te danken had en niet aan God, waardoor hij volgens Augustinus weer de fout in ging, zoals blijkt uit de volgende passage. Alypius zou later (in 394 n. Chr.) bisschop van Thagaste worden. Het kan dus zijn dat Augustinus met deze anekdote wilde laten zien dat iedereen, hoe ver ze ook zijn afgedwaald, uiteindelijk zijn weg terug kan vinden naar God. Een andere optie is dat Augustinus dit verhaal als een gunst voor Alypius in het werk heeft gestopt.

Alypius kwam uit dezelfde stad waar ik geboren was, met in de gemeenschap zeer aanzienlijke ouders, en hij was jonger dan ik. Want toen ik in onze stad en later ook in Carthago begon te onderwijzen, was hij bij mij in de leer geweest: hij keek veel tegen mij op, omdat ik hem deugdzaam en geschoold leek, en ik keek tegen hem op vanwege zijn aangeboren deugdzaamheid, die zich al behoorlijk duidelijk toonde op zijn jonge leeftijd.

Hij had nog steeds niet de wereldse weg achtergelaten die bij hem ingefluisterd was door zijn ouders, dus hij was mij voorgegaan naar Rome om rechten te studeren. Daar werd hij onverwacht meegesleurd door een enorm verlangen naar de gladiatorenspelen. Want toen er toevallig een mogelijkheid voor was bij hun terugkeer van de lunch, hebben enkelen van zijn vrienden en medeleerlingen hem met een speelse onstuimigheid geleid naar het amfitheater op de dag van die gruwelijke en verderfelijke spelen, hoewel Alypius dergelijke dingen verafschuwde en vervloekte. Hij protesteerde heftig en verzette zich en hij zei dit tegen hen: 'Zelfs als jullie mijn lichaam naar die plek slepen en mij daar vasthouden, kunnen jullie dan soms ook mijn aandacht en ogen

op die spelen richten? Daarom zal ik aanwezig en tegelijkertijd niet aanwezig zijn en zo zal ik zowel jullie als die spelen overwinnen.' Maar ook al hadden zijn vrienden dit gehoord, toch trokken zij hem met zich mee, misschien omdat zij juist wilden proberen of hem dat zou lukken.

Toen iedereen daar aangekomen was en ze waren gaan zitten waar ze konden, liep het hele amfitheater over van al hun wild plezier. Alypius sloot echter zijn oogleden en verbood zijn geest om tevoorschijn te komen tijdens zulke bloederige spelen. Had hij nou ook maar zijn oren dichtgestopt! Want bij het hoogtepunt van het gevecht, toen een reusachtig geschreeuw van het gehele publiek over hem heen golfde, werd hij overwonnen door nieuwsgierigheid en bereidde hij zich als het ware voor om ook de aanblik van wat het ook zou zijn, te verachten en te onderdrukken. Hij opende zijn ogen om de gladiator te zien en werd doorboord met een wond in zijn geest, ernstiger dan de wond die de gladiator in zijn lichaam had. En hij viel nog harder neer dan die gladiator, wiens val het geschreeuw juist veroorzaakt had.

Want toen hij dat bloed zag, verdronk hij in al die wreedheid; en hij keek niet weg, maar hij fixeerde zijn blik, en hij genoot van de waanzin zonder het door te hebben en hij verheugde zich over het afschuwelijke gevecht. Hij werd bedwelmd door bloeddorstig plezier. En hij was nu niet meer hetzelfde als toen hij binnengekomen was, maar hij was één van de massa tot wie hij nu behoorde, en een ware vriend van de medeleerlingen die hem meegetrokken hadden.

Wat moet ik er nog meer over zeggen? Hij keek, hij juichte, hij brandde van enthousiasme, en hij bracht die gekte daarvandaan met zich mee terug. Die waanzin zette hem aan om terug te komen, niet alleen met dezelfde mensen die hem de eerste keer meegesleept hadden, maar zelfs voor hen uit en ook anderen meeslepend. En toch hebt U hem daaruit gerukt met Uw zeer machtige hand en grote barmhartigheid, en U heeft hem geleerd niet in zichzelf, maar in U vertrouwen te hebben; maar wel pas veel later.

V. St Maarten: heilige of geweldpleger? Sulpicius Severus, Vita Martini c. 14 (vert. Loes van Dijck)

Sulpicius Severus werd geboren rond het jaar 350 na Chr. in Gallië. Hij kreeg, zoals in die tijd gebruikelijk was in welgestelde families, een klassieke opleiding in de welsprekendheid. De volwassen Sulpicius maakte carrière als advocaat en trouwde met een vrouw van goede komaf. Toen zijn vrouw echter op jonge leeftijd stierf, liep het zo succesvol begonnen leven van Sulpicius een flinke deuk op. Hevig uit het lood geslagen ging hij op zoek naar een nieuwe levenswijze. Zo hoorde hij over de monnik-bisschop Martinus in het noorden van Gallië. Martinus was op dat moment bisschop van de stad Tours en leefde even verderop in zijn klooster Marmoutier aan de overkant van de Loire. Martinus en zijn monniken waren asceten, gelovigen in afzondering die door onthouding van voedsel en seks dichterbij God wilden komen. In 394 bracht Sulpicius Martinus een bezoek. Deze ontmoeting inspireerde Sulpicius zo, dat hij besloot zelf ook zijn bezittingen van de hand te doen en een nieuw leven in te richten in de luwte van zijn familielandgoed. Hij wijdde zich daar aan de Christelijke literatuur. Met zijn bezoek aan Martinus had Sulpicius namelijk nog een ander doel dan zijn persoonlijke ontwikkeling. Hij wilde de man zelf spreken, om stof te verzamelen voor de optekening van Martinus' leven. Deze onderneming leverde het boekje Het leven van de heilige Martinus op. Dit werk, met als Latijnse titel Vita Sancti Martini, was het eerste van een nieuw genre in de Latijnse wereld: de hagiografie (heiligenleven).

Hieronder volgen twee fragmenten uit het werk van Sulpicius. Het eerste fragment, hoofdstuk 3 van de Vita, beschrijft de beroemde ontmoeting van Martinus met een arme, waarna hij weet dat hij altijd God zal willen dienen. Martinus is hier nog een jonge soldaat. In het tweede fragment is Martinus inmiddels tot bisschop van Tours benoemd en hij probeert allerhande bijgelovige praktijken een halt toe te roepen. Dit fragment, hoofdstuk 14, behandelt de goddelijke hulp bij de verwoesting van een heidens heiligdom.

Martinus en de arme

Dus toen Martinus niets meer had behalve zijn wapens en eenvoudige soldatenkleden ontmoette hij op een zeker moment een arme, naakte man in de poort van Amiens. Het was midden in de winter, die strenger was dan gewoonlijk, zelfs zo streng dat de bijtende vorst al meerdere mensen had gedood. Toen de arme man de passanten smeekte medelijden

met hem te hebben, maar iedereen aan zijn ellende voorbijging, zag de godvruchtige Martinus dat de arme voor hem bestemd was, aangezien anderen geen medelijden toonden. Maar wat moest hij dan doen? Hij had niets behalve de mantel waarin hij was gekleed: hij had immers de rest van zijn bezittingen al voor een soortgelijke daad gebruikt. Hij greep daarom het zwaard waarmee hij uitgerust was, deelde zijn mantel middendoor en gaf een van de delen aan de arme. Het overgebleven deel sloeg Martinus zelf weer om. Ondertussen lachten sommige omstanders, omdat hij er wanstaltig uitzag met zijn afgesneden kleren. Vele anderen, die een gezondere geest hadden, zuchtten echter erg diep, omdat ze niet hetzelfde gedaan hadden, hoewel ze meer bezaten en de arme man van kleren hadden kunnen voorzien zonder hun eigen naaktheid tot gevolg. Dus de volgende nacht, toen hij zich had overgegeven aan de slaap, zag Martinus Christus, gekleed in het deel van zijn mantel waarmee hij de arme man bedekt had. Hij werd aangespoord de Heer zorgvuldig te bekijken en de kleding die hij had gegeven te herkennen. Vervolgens hoorde hij Jezus met heldere stem zeggen tegen de menigte engelen rondom hem: 'Martinus, een doopleerling nog, heeft mij in deze kleding gehuld.' Werkelijk, de Heer (denkend aan zijn eerdere woorden: 'Wat jullie gedaan hebben voor een van die geringste mensen, hebben jullie voor mij gedaan') heeft toegegeven dat Hij als het ware gekleed was in de arme man. En om het bewijs van zo'n goede daad te bevestigen verkoos Hij zichzelf te tonen in precies die kleding die de arme had gekregen. Nadat hij dat had gezien, heeft de gelukkige man Martinus zich niet laten verheffen tot menselijke roem, maar hij erkende de goedheid van God in zijn werk en haastte zich te laten dopen toen hij achttien was.

Martinus en de heidenen

Toen Martinus echter in een dorpje met de naam Levroux ook een tempel, schatrijk door de verering van een godsdienstige cultus, wilde verwoesten, bood een menigte heidenen hem zoveel verzet, dat hij er niet zonder kleerscheuren vanaf kwam. Hij trok zich daarom terug naar een naburige plaats en bedekte zich met een kleed van geitenhaar en as. Voortdurend vastend en smekend bad hij daar drie dagen tot de Heer dat een goddelijke hand die tempel zou verwoesten, aangezien een menselijke hand hem niet had kunnen slopen. Toen verschenen voor hem plotseling twee engelen met lansen en schilden als hemelse soldaten. Ze zeiden dat ze gestuurd waren door de Heer om de boerenmenigte op de vlucht te jagen en Martinus hulp te brengen, om te voorkomen dat iemand weerstand zou bieden wanneer de tempel vernield werd. Martinus moest dus teruggaan en toegewijd het begonnen werk voltooien.

Nadat hij zo teruggekeerd was naar het dorp reduceerde hij alle altaren en beelden tot stof, terwijl de massa's heidenen rustig toekeken hoe hij het heidense heiligdom met de grond gelijk maakte. Toen de boeren dit gezien hadden, geloofden ze bijna allemaal in Jezus de Heer. Ze begrepen namelijk dat hun verbijstering en angst aangejaagd waren door een goddelijke kracht, om te voorkomen dat ze zich zouden verzetten tegen de bisschop. Ze riepen en erkenden openlijk dat de God van Martinus aanbeden moest worden en hun eigen afgoden, die hen of anderen niet konden bijstaan, moesten worden verwaarloosd.

VI. De wandaden van de Britse koningen. *Gildas, De excidio Britanniae, c 27-28 (vert. Iris Verbiesen)*

De moralist Gildas leefde van ongeveer 500-570 in Brittannië, dus na de val van het West-Romeinse Rijk. In zijn werk Over de ondergang en de verovering van Britannia, geeft hij kritiek op de samenleving die is ontstaan in Brittannië na het vertrek van de Romeinen. Met name de koningen worden door hem flink afgestraft wegens hun wangedrag. In hoofdstuk 27 van het werk geeft hij algemene kritiek op de verschillende koningen in Brittannië. Ze zouden zich gedragen als tirannen, begaan velerlei misdaden en zijn bovenal slechte christenen. In hoofdstuk 28 bekritiseert Gildas één koning in het bijzonder, Constantijn III, die op dat moment heerste over Damnonia, een koninkrijk in Brittannië. Gildas vindt hem hypocriet, omdat hij beloftes doet die hij niet nakomt, en op brute wijze moorden pleegt. In de passage die volgt op hoofdstuk 28, spreekt Gildas hem zelfs direct toe, als een soort open brief. Dit maakt het aannemelijk dat de twee mannen tijdgenoten waren.

27. Brittannië heeft vorsten, maar het zijn tirannen; ze heeft rechters, maar die zijn gewetenloos; vaak roven ze en zaaien ze onrust, maar dit doen ze bij onschuldigen; ze beschermen en verdedigen wel, maar dan juist de misdadigers en rovers; ze hebben zeer veel echtgenotes, maar dat zijn vrouwen van lichte zeden en ze plegen overspel; veelvuldig zweren ze, maar ze plegen net zo graag meineed; ze doen plechtige beloftes, maar die breken ze bijna meteen daarna weer; ze voeren oorlog, maar dan zijn ze onrechtvaardig of het zijn burgeroorlogen; dieven achtervolgen ze met grote inspanning door heel het land, en toch zijn ze op de dieven die bij hen aan tafel zitten niet alleen erg gesteld, maar ze belonen hen zelfs; ze verrichten rijkelijk weldaden, maar daar tegenover staat een alsmaar groeiende berg aan misdaden; ze zitten op de stoel van de rechter, maar zelden zoeken ze naar het juiste oordeel; ze kijken neer op onschuldigen en mensen van lage stand, maar de bloeddorstigen, de arroganten, de moordenaars, de meelopers en de overspeligen, die prijzen ze, voor zover ze dat kunnen, de hemel in: dit zijn allemaal vijanden van God, die, zogezegd, als het lot het toestaat, samen met hun naam wedijverend moeten worden vernietigd; ze hebben vele gevangenen in de kerkers, die ze eerder uit valsheid dan terecht bestraffen door hen te overladen met ketens; ze zweren eden bij de altaren en deze verachten ze kort daarna alsof het smerige stenen zijn.

28. Deze uiterst misdadige zonde is de geweld plegende welp van de vuile leeuwin Damnonia, Constantijn, niet vreemd. Dit jaar nog heeft hij de verschrikkelijke eed afgelegd, dat hij op geen enkele manier bedrog zou plegen jegens zijn medeburgers. Aan deze belofte heeft hij zich gebonden door eerst te zweren bij God en bij de wet, en ten slotte bij menigtes van heiligen en hun begeleiders, die steunden op de moederkerk. Toch heeft hij zich gehuld in de mantel van een heilige abt, waarna hij in de boezems van twee eerbiedwaardige moeders, namelijk in de moederkerk en in aanwezigheid van hun eigen moeder op gruwelijke wijze de uiterst kwetsbare lichamen en harten van twee prinses en hun verzorgers aan stukken heeft gescheurd met misdadig zwaard en lans in plaats van tanden. En dit alles, zoals ik zeg, recht voor het zeer heilige altaar, zodat hun mantels, donkerrood van het gestolde bloed, het altaar aanraakten.¹ De armen van die jongens waren helemaal niet uitgestrekt naar wapens (die overigens bijna geen enkele man in deze tijd sterker handhaafde dan zij), maar ze waren uitgestrekt naar God en naar het altaar. Die armen zullen op de Dag des Oordeels bij de poorten van jouw stad hangen, o Christus, als eerbiedwaardige vaandels van hun lijden en hun geloof. En dit heeft hij niet eens gedaan na prijzenswaardige weldaden te hebben verricht, want vele jaren eerder heeft hij, bezweken onder veel en afwisselend walgelijk overspel, zijn wettige echtgenote weggestuurd. Dit is compleet in tegenspraak met het verbod van Christus en de leermeester van de volken, die zeggen: 'wat God heeft verbonden, laat de mens dat niet scheiden' en 'mannen, hebt uw echtgenotes lief.' Hij had immers van de zeer bittere wijnrank van de inwoners van Sodom² een zeker stekje van ongelovigheid en onnozelheid genomen, en het in de voor elk goed zaadje vruchteloze grond van zijn eigen hart geplant. Dit stekje bewaterde hij met publieke en persoonlijke goddeloosheden, als giftige regenbuien. Hebzuchtig groeiend tot het ongemak van God, kwam het stekje tot bloei in moord op verwanten en heiligschennis. Nog niet bevrijd uit de netten van vroegere zonden, voegt hij aan oude kwaden nieuwe toe.

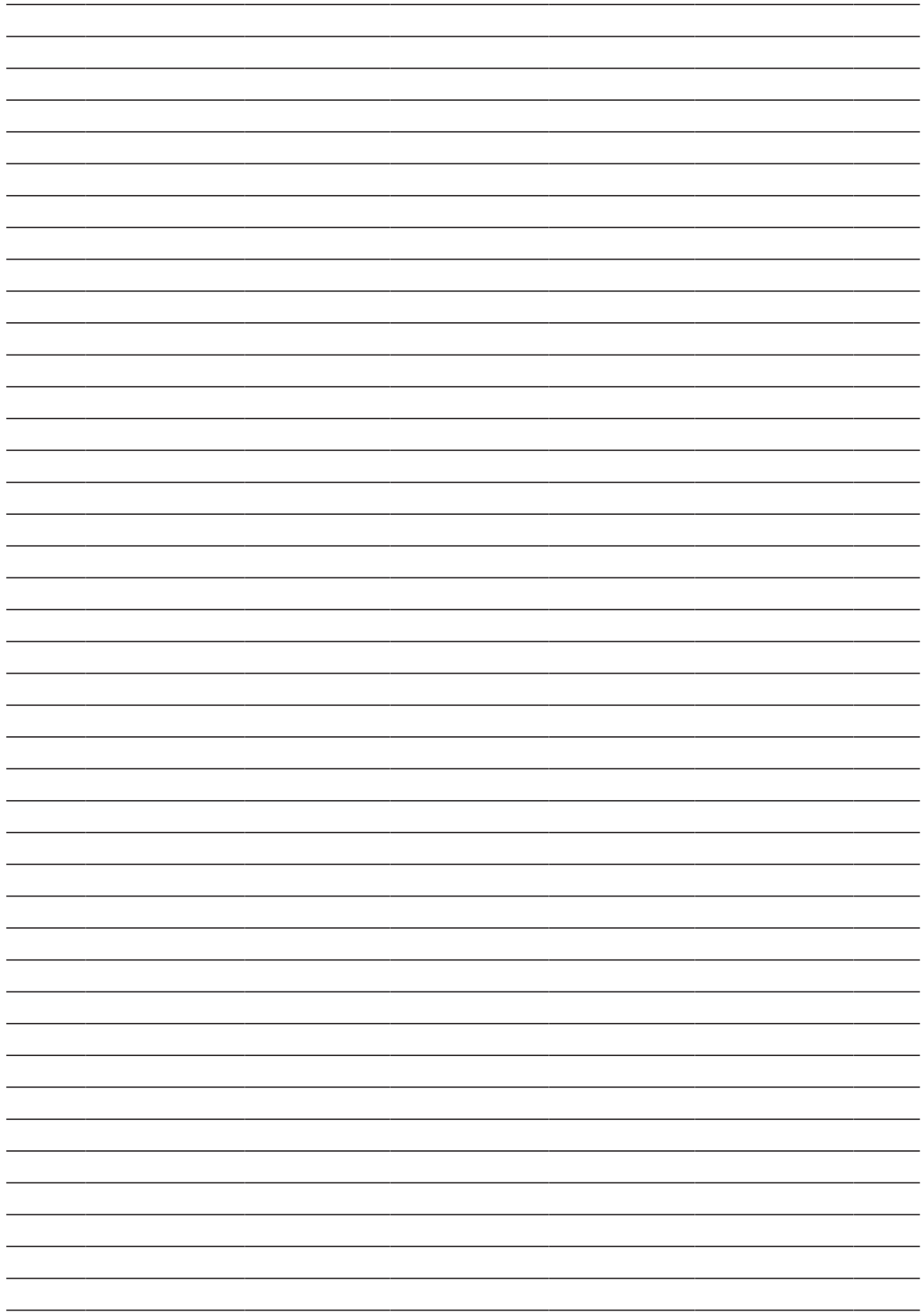
---

1 Het kan zijn dat de koninklijke jongens in de kerk waren en het altaar aanraakten om asiel aan te vragen: het aanraken van een altaar maakt dat je op dat moment onschendbaar bent. Dit kun je doen wanneer je geweld vreest. Misschien waren de jongens dus al op de vlucht voor Constantijn en heeft hij ze alsnog gedood, hoewel ze onschendbaar waren. Dit maakt zijn actie nog bruter.

2 Gildas verwijst hier naar de stad Sodom, die in de Bijbel wordt genoemd (o.a. in het boek Genesis). De inwoners ervan worden vaak beschreven als zondig.

DomUnder

TER VOORBEREIDING OP DE EXCURSIE VAN VRIJDAG

Scan bovenstaande QR-code of ga naar: <http://docplayer.nl/7780317-Magazine-het-domplein-in-utrecht-etalage-van-2000-jaar-nederland-met-hoogte-en-dieptepunten.html>

Lees op deze pagina het Magazine over het Domplein in Utrecht.

Smoe1enboek

Prof. Dr. Els Rose

Dr. Robert Flierman

Dr. Megan Welton

Merel de Bruin MA

Kay Boers MA

Lucas Helder BA

Alex Heeringa

